

Damga: Örselenmiş Kimliđin İdare Ediliđi Üzerine Notlar

“Goffman, Erving. *Damga: Örselenmiş Kimliđin İdare Ediliđi Üzerine Notlar*. Çev. Ş. Geniş – L. Ünsaldı– S.N. Ağırnaslı. Ankara: Heretik Yayıncılık, 6. Baskı, 2021.”

Ahmet Emin Atbaş

Kitabın özsözünde belirtildiği üzere Damga (Stigma) ’yı sosyal açıdan tamamen kabul görme vasfından menedilmiş bireyin durumu şeklinde tanımlayabiliriz. Eserde günlük hayat, toplum-kişi ilişkileri, tanımlı yapılan kitle özelinde sosyoloji ve özellikle sosyal psikoloji perspektifi ile ele alınmıştır. Burada bahsi geçen damga/damgalı kitlesinin dar kapsamlı bir ifade olmadığı ayrıca belirtilmelidir. Biraz daha somutlaştırırsak Benlik ve Benliğin Ötekileri isimli dördüncü bölümdeki Amerikan toplum yapısına dair tespite bakılabilir. “*Bugün Amerika’da, bunu abartmaksızın söyleyebiliriz, yüzünün kızarması için hiçbir sebep olmayan sadece tek bir kusursuz adam mevcuttur. Bu adam; evli genç bir aile reisi, beyaz, kentli, kuzey ırkından gelen, heteroseksüel, Protestan, üniversite diplomalı, tam zamanlı bir işe sahip, sağlıklı, kilosu ve boyu yerinde ve spor yapan biridir*” (s.179).

Damga ile ilgili neredeyse tüm toplum yansımaları, ilişki örüntüleri tutarlı bir şekilde sınıflandırılıp bağlantılar görünür hale getirilmiştir. Birbirinden bağımsız gibi görünen verilerin (yönler, yönelimler, kesitler) eser okundukça (sosyal psikolojinin analiz yöntemine de uygun olarak) bir bütünün parçaları olduğu görülecektir.

Damgalanmış bireyin öğrenme süreci aşamalar halinde ele alınmıştır. Bu aşamaları kısaca sayarsak: kişinin normal bakış açısını öğrenmesi ve bu bakış açısına göre kendisinin yetersiz olduğunu öğrenmesi, ait olduğu kişi tipini idare etmeyi ve diğerlerinin bu kişi tipine muamele tarzıyla nasıl başa çıkacağını öğrenmesi daha sonra ise aldatıcı görünüm sergilemeyi öğrenmesidir. Burada aşamalara detaylı olarak değinmeyeceğiz ancak dikkat çeken kısımları açıklayıp kısa alıntılar yapacağız.

İlk iki öğrenme sürecine yani normal bakış açısı ve yetersizliğin öğrenilmesine dair çarpıcı ifadeler;

Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, ahmeteminatbas@gmail.com
Master’s Student, Karabuk University, Institute of Postgraduate Education, Philosophy and Religious Sciences

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Atbaş, Ahmet Emin. “Damga: Örselenmiş Kimliđin İdare Ediliđi Üzerine Notlar”. *Mutalaa* 1/2 (Aralık 2021), 264-268.

ORC ID: orcid.org/0000-0001-8931-4150
ROR ID: ror.org/04wy7gp54
DOI: doi.org/10.5281/zenodo.5811962c

Geliş tarihi: 16.12.2021
Kabul tarihi: 19.12.2021

“Örneğin çocuk, damgasını okula başladığında keşfeder genellikle; bu deneyim dalga geçmeler, sataşmalar, dışlamalar ve kavgalarla bazen okulun ilk günü doğrudan yaşanır. İşin ilginç yanı, söz konusu çocuk ne kadar ‘engelliye’ kendisi gibilerin gittiği özel bir okula yollanma ihtimali de bir o kadar artacak ve dış dünyanın kendisine yönelttiği bakışla bir o kadar ani biçimde yüzleşmek durumunda kalacaktır. Ona, ‘kendi gibiler’ arasında daha rahat olacağı söylenecek ve o zamana dek kendini yakın hissettiği kimselerin aslında hiç de o kadar yakın olmadıklarını ve asıl yerinin bu engellilerin yanı olduğunu öğrenecektir. Ayrıca eklenmelidir ki, damgalı bireyin, damgasına ilişkin daha çocukluktan beri taşıdığı bazı yanılsamaları muhafaza ederek okul yıllarını geride bırakması mümkünse de hakikat vakti, büyük bir ihtimalle aşk maceraları veya bir iş başvurusu esnasında kendini dayatacaktır” (s. 65-66).

E. Henrich ve L. Kriegelder’den yapılan alıntı bu sürecin ne kadar acı verici olabileceğini gösteriyor.

“Sanırım, durumumun ilk kez farkına varmam ve bu farkındalığın getirdiği ilk yoğun keder; bir gün, çok sıradan bir şekilde, ergenlik dönemlerimizin başlarında, arkadaşlarla hep birlikte gününbirliğine sahile gittiğimizde yaşandı. Ben kumsala uzanmıştım ve galiba diğer oğlanlar ve kızlar uyuduğumu sanıyordu. Oğlanlardan biri kalkıp ‘Domenica’yı çok severim ama asla kör bir kızla çıkmam’ dedi. Seni baştan aşağıya her şeyinle reddeden başka bir ön yargı düşünemiyorum” (s. 66).

Damgaya/damgaya sahip kişi tipini idare etme ve normallerle(!) karşılaşmalarda başa çıkma konusunda ise iki gruplama önem arz etmektedir. Bunlar itibarsızlaştırılmış olanlar ve itibarsızlaştırmaya müsait olanlardır. İtibarsızlaştırılmış olanlar, farklılığın (damga) görünür olduğu ve toplum/kişiler tarafından bu farklılığın itibarsızlaştırıcı olarak tanımlanmış olduğu gruptur. Bu grupta olanlar ilk karşılaşma anından itibaren belli kalıp yargılarla, tepkilerle muhatap olacağını bilir. Uygun olan başa çıkma yöntemlerini uygulamaya koyar. Bu açıdan itibarsızlaştırılabilir olandan daha iyi bir konumda olduğu söylenebilir. İtibarsızlaştırmaya müsait olan kişi (ki genelde farklılığı ilk anda anlayamaz) için kendisi hakkındaki bilgiyi muhafaza etmesi kritik öneme sahiptir. Goffman’ın ikinci bölümde bilgi denetimi ve bireysel kimlik altında ele aldığı bu gergin sürecin psikolojik ve mental açıdan çok yorucu olduğu söylenebilir. “*O halde, gizli bir kusuru olan kişi, bir toplumsal durumda ortaya çıkabilecek ihtimallere karşı uyanık olmalıdır ve bu nedenle de etrafındaki insanların çok doğal bir şekilde içerisinde yaşadıkları basit yaşama kendisinin yabancı kalması muhtemeldir. Onların dekoru kendisinin eylem alanıdır*” (s. 130). Son cümle bahsi geçen gruba dâhil olan bireylerin, yaşantısını ve bilinç durumunu yansıtmaya yönünden son derece kıymetlidir.

Riskli durumu daha zorlu hale getiren bir diğer husus ise aldatıcı görünümünün (kendi hakkındaki bilgiyi gizlemek üzere başvurulan tüm yöntemler) ortam, kişi vb. unsurlara göre değişmesi gerekliliğidir. Yani itibarsızlaştırılabilir olanlar, ifade kalıplarını farklılaşan durumlarda tekrar tekrar gözden geçirmeli ve her an gelebilecek tepkiye hazırlıklı olmalıdır. İdrar yolu tıkanıklığı hastalığı yaşayan bir çocuğun yaşadıklarından bunu gözlemleyebiliriz:

“On yaşındayken yatılı okula gittiğimde yeni zorluklarla karşılaştım ve bunlarla başa çıkmak için yeni yollar bulmam gerekiyordu. Genel olarak konuşursam; sorun ne zaman istersem değil, ne zaman yapabilirsem tuvalete gidebilmektir. Engelimi diğer çocuklardan saklamaya mecbur hissediyordum kendimi; çünkü yatılı bir okulda bir

çocuğun başına gelebilecek en kötü şey herhangi bir şekilde 'farklı' olmasıdır; dolayısıyla okul tuvaletlerine gittiklerinde ben de giderdim; her ne kadar orada arkadaşlarımla doğal bir şekilde davranmalarına ve kim duvarın daha yüksek noktasına işeyecek yarışı yapmalarına karşı duyduğum kıskançlığımın artması dışında başka bir şey olmasa da-bu oyunda yer almak isterdim ama biri bana meydan okuyacak olsa her zaman 'şimdi bitirmiş' olurum. Çeşitli kurnazlıklar yapardım. Bunlardan biri, tuvaletlerin boş olacağı ders esnasında izin istemektir. Diğeri ise gece uyanık kalmak ve yurttaki kalanların uykuda oldukları zamanda ya da ortalığın karanlık ve benim de görülmeyeceğim bir zamanda yatağımın altındaki kabı kullanmaktır" (s. 130).

Üçüncü bölüm olan "Grubun Hizasına Çekilme ve Ego Kimliği" başlığı altında ise daha çok damgalı bireyin kendi hakkındaki görüşleri ele alınmıştır. Damgalı birey zihninde genel olarak kendini normal olarak konumlandırırsa da ilişkilerinde farklı davranışlarda bulunabilir. Diğerlerini damgalarının görünür(rahatsız edici) olup olmaması ölçüsünde kendisi ile özdeşleştirir veya farklılaştırır. Bu ölçüde normallerin(!) damgalılara gösterdiği davranış örüntülerinin benzerini diğer damgalılara yansıtır.

"Ego Kimliği" olarak terimleştirilen damgalının kendi hakkındaki görüşleri toplumdan bağımsız değildir. Toplum, damgalı bireyi içinde bulunduğu pek çok gruba rağmen damgasından dolayı sadece bir gruba dâhil eder. Diğer meziyetleri ikinci plandadır. Damgalı bireyin grup normlarına uygun davranışlarda bulunması istenir. Çoğu zaman bu da yeterli değildir. Konumundan memnun olmalı, şartlı zorlayıcı toplumu onun üzerinde düşünmeye eksiklerini/yanlışlarını görmeye zorlamamalıdır.

"Benlik ve Benliğin Ötekileri" bölümünde sapma kavramına ve damgalı kişi ile ilişkisine değinilmiştir. Bu bölümde, açık bir şekilde ifade edilmese de daha önce bahsettiğimiz aldatıcı görünüm sergilemenin izlerini de görebiliyoruz. Sapan kişi(damgalı) farklı yönelimleri olsa da toplumsal normlara bağlılığını sürdürmektedir. Uyum yöntemlerine(aldatıcı görünümlere) başvurması da bunun göstergelerinden biridir. Toplumun beklentileri de bu yöndedir. Uyumun, karşılıklı anlaşmanın bozulduğu(bilginin veya kusurun ortaya çıktığı) anlarda toplumun durumu göz ardı ederek süreci devam ettirmesi bu duruma güzel bir örnektir. Tüm bu çabalara rağmen sapma etkisi aleni hale gelebilir veya damgalı birey gizlemek istediklerini korumak adına agresif davranabilir. İlkine örnek olarak damganın görünür olması verilebilir. Damga görünür şekilde ise ister istemez iletişimi etkileyecektir. İlk karşılaşmalar bu açıdan gergindir. İkinci durumu ise kitaptaki şu diyalog daha iyi anlatacaktır: "*Zavallı yavrum, bacağınızı kaybetmişsiniz."* Lafı gediğe koymak için harika bir fırsat: "*Ne kadar dalgınım bu aralar!"*" (s. 188).

Son bölümde ise önceki bölümde değinilen sapma kavramına, sapan kişi manası ile sapkında eklenerek grupla (içinde yer aldığı ve genellikle kendisinin de kabul ettiği) ilişkileri bağlamında incelenmiştir. Bu görece kısa bölümde fazlaca sapkın çeşidi tanımlanmıştır. Dikkatimizi çeken birkaçını paylaşacağız.

Bütünleşmiş sapkın, gruptan sapmış fakat bu sayede irade özgürlüğü elde etmiş kişidir. Zaman zaman saygınlığı zedelense de grup tarafından benimsenir ve korunur. Mahallenin sarhoşu, yatakhaneinin şişmanı bütünleşmiş sapkına örnektir. İtilmiş sapkın ise sürekli grupla hareket edip aynı ortamı paylaşırsa da kabul görmeyendir. Grup tarafından benimsenmediğinden tehlikelere karşıda yalnız olacaktır. Bölümde

daha merkezi bir konumu olan sapkınlar ise toplumsal sapkınlardır. Toplumsal sapkınlar; aile gibi temel kurumlara, sahip oldukları konumlara, değer yargılarına aykırı tutum takınan ve ayrı bir alt topluluk oluşturan sapkın tipidirler. Pişmanlık duymayan fakirler, çingeneler toplumsal sapkılara örnek olarak düşünülebilir. Yazar tüm sapkın kategorileri için damgalı hissiyle karşılaşacakları bir durumdan söz etmektedir. Bu durum, sıklıkla statünün şahsiyete büründüğü devlet kurumları ve memurlarıyla karşılaşma anıdır.

Tanıtımı yapılan *Damga*'nın yazarı sosyolog, sosyal psikolog Erving Goffman 1922 Alberta (Kanada) doğumludur. 1939'da kimya alanında üniversite eğitimine başlamışsa da daha sonra sosyoloji okumaya geçmiştir. 1945 yılında çalışmalarını ve akademik kariyerini sürdüreceği ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmiştir. Kaliforniya Üniversitesi'nde (Berkeley) öğretim üyeliği yapmıştır. Sonrasında Pensilvanya Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmalarına devam etmiştir. 1982 yılında ABD'nin Pensilvanya eyaletinde hayata gözlerini yummuştur.

Yazarın incelemeye konu edinilen eseri *Damga* dışında en fazla okunan ve dikkat çeken eserleri ise şunlardır:

Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu. Çev. Barış Cezar. Ankara: Metis Yayıncılık, 2016

Timarhaneler. Çev. Ebru Arıcan. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015

Etkileşim Ritüelleri. Çev. Adem Bölükbaşı. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2017

Kamusal Alanda Etkileşimler. Çev. M. Fatih Karakaya. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2017

Yazarın Sosyoloji alanında tanınan bir isim haline gelmesinde Mikro Sosyoloji ve Sembolik Etkileşim Teorisine yaptığı katkılarının etkili olduğu söylenebilir. Yaptığı çalışmalarla günlük yaşamı sosyolojide daha merkezi bir konuma getirmiştir. Sosyoloji alanında yaptığı büyük katkılardan dolayı bazı grup/kişiler tarafından 20. yy. en etkili sosyoloğu olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi üyesi, Amerikan Sosyoloji Derneği 73. Başkanı ve 2007'de beşerî ve sosyal bilimlerde en çok alıntı yapılan altıncı yazar olduğu belirtilmelidir (s. Yaşamöyküsü).

Eser; yayınevinin eklediği takdim kısmı, önsöz ve beş bölümden oluşmaktadır. Doç. Dr. Levent Ünsaldı tarafından kaleme alınan takdim kısmında Goffman'ın görüşlerinden Türkiye Sosyoloji geleneğine dair özgün eleştirilere kadar geniş bir yelpazede özet bilgilere yer verilmiştir. Asıl metni oluşturan beş bölüm ise Damga kavramının toplumdaki yansıma alanları ve oluşturduğu yeni tanımlara dairdir. Bu bölümler;

Damga ve Toplumsal Kimlik,

Bilgi Denetimi ve Bireysel Kimlik,

Grubun Hizzasına Çekilme ve Ego Kimliği,

Benlik ve Benliğin Ötekileri,

Sapmalar ve Sapkınlık

Bölümlerin anlaşılmasını önemli ölçüde etkilemese de bazı kısımlarda kapalı ifadeler ve görece ağır teorik betimlemelere yer verildiği görülmüştür. Bu sınırlılığın genel

metne etkisini sınırlayan ise teorik ifadeler sonrası verilen klinik verileri, örnek hayat kesitleridir. Goffman'ın anlatım tarzı olarak da ifade edebileceğimiz bu üslup sayesinde kitap dar okuyucu kitlesinin oluşma ihtimalinden kurtulmuştur. Çok farklı toplum kesimlerinden derlenen hayat hikâyelerinin, aynı kesimleri tek kitap etrafında buluşturduğu söylenebilir. Dipnotlar, metni zenginleştiren alıntılar dışında alternatif örnekler içinde sıklıkla kullanılmıştır. Alıntılanan kısım dışındaki benzer örnekler içinde detaylı atıflar yapılmıştır. Böylece farklı okumalara ve bütüncül akademik çalışmalara kapı aralanmıştır.

Damga ve ilişkili çevre kavramları üzerine ihtisas alanlarındaki çalışmaların yetersiz olduğunu belirtmeliyiz. Eseri tanıtmadaki amaçlarımızdan birinin de farkındalık oluşturup akademik çalışmaların başlamasına naçizane katkı sağlamaktır. Eserde, özellikle Sosyoloji ve Psikolojinin neredeyse tüm alt dalları yolcuları, istifade edebilecekleri bilgiler bulacaktır. Ayrıca sosyal psikoloji çalışacaklara, alanın bakış açısını kazandırma adına da fayda sağlayacaktır.

Çoğu zaman okumalardan beklenen, bilgi haznemizi geliştirmesidir. Kanaatimizce unutulmaması gereken ise okumaların yaşantı veya benliğe sunduğu katkılarıdır. Bu eseri okurken okuyucuların büyük bir kısmı özdeşim kurdukları andan itibaren iç gözleme sürüklenecekler ve kişisel gelişim/kendini gerçekleştirme/empati sürecinde değerli katkılar elde edecektir.

Son söz olarak bilim dünyasına eşsiz katkılarından dolayı Sayın Erving Goffman'a, önerileri ile mezkûr eserle tanışmamı sağlayan Sosyoloji alanında çalışmalarını sürdüren arkadaşım Ayşegül Çakır Palabıyık'a teşekkür ederim.